

Şehir planlama ve cami alanları

Yrd. Doç. Dr. Adem Erdem Erbaş

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv. Mimarlık Fak.

Sabahın ilk ışıkları ile mahalleye yayılan ezan sesi kulağımıza geldiğinde bu sesin arka planındaki kültürel birikimi hangimiz tam olarak bilebilmekteyiz? Birçok şeyin bilinme imkânı yok ama cami yapısının çoğu insanın anılarında yer etmiş farklı anlamları bulduğu da açıktır. Sevinç, üzüntü, keder, yaşam, ölüm, doğum, mutluluk, huzur vb. sözcükler ancak bir kısmını oluşturur bu anlamın. Bu yazı ile şehir planlamada dinî tesis olarak cami alanının düzenlenmesinde temel ilkeleri açıklamaya çalışacağım. Görülebileceği gibi toplumsal ve bireysel engin bir kültürel birikimi yansıtan cami alanları ile olgularının tümünü bu birkaç sayfada açıklayabilmem mümkün değil. Dilimin döndüğünce ifade etmeye çalışacağım.

Şehir planlamada cami alanını iyi anlayabilmek için birkaç kavramı bilmek ve anlamak gerekir. Bunlardan en önemlisi “mahalle”dir.

Mahalle kavramı ve onunla ilgili olgular bugünkü kentsel/kırsal yaşamın ortaya koyduğu yaşam çevremizin en küçük ve en organize halini oluşturmaktadır. Aslında mahalle kavramına değişik açılardan bakmak olasıdır. Bu bakış kent sosyolojisi, ekonomik yapı, idari örgütlenme açılarından olabilir. Bu bağlamda mahalle için değişik tanımlamalar da yapılabilir.

Mahalle idaresi tüzel kişiliğe sahip olmamakla birlikte organları seçimle işbaşına gelen bir yerel yönetim birimidir. Mahallelerin kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, isim ve sınırlarının değiştirilmesi belediye meclisinin ve o yerdeki idare kurulunun kararı ve valinin onayıyla olmaktadır.

Mahalle idaresinin organları muhtar ve ihtiyar heyeti olup; başlıca görevi mahallede oturanlara ilişkin, hukuki durumlarını belirten bazı belgeler düzenlemektir. Mahalle birimi, anlaşılabilirliği üzere tüzel bir kişilik değildir. Ancak modern yaşamın getirdiği ve gerektirdiği yeni şartlara göre şehircilik biliminde yeni tanımlamalar ve düzenlemeler yapmak olasıdır. Bu nedenle mahalle kavramı ile yaşamımıza damgasını vurmuş bazı tatları hatırlamakta yarar var. (Eğer bu tatları yaşayamadığınızı düşünüyor ancak merak ediyorsanız size değerli hocam merhum Prof. Kemal Ahmet Aru'nun "Türk Kenti" isimli kitabını tavsiye edeceğim.)

Geleneksel bir mahallenin merkezini oluşturan ve cami yapısının da içinde bulunduğu “külliye” ise bir diğer önemli konudur ve sosyo-ekonomik, kültürel birikimleri yansıtmaktadır. Yerleşme dokusunu oluşturan mahalle sınırlarını, büyüklüklerini, çıkmaz sokaklı yerleşme düzenlerini belirleyen husus; çarşı ve cami ilişkisidir. Mahalle sınırlarını belirleyen hususlardan birinin camiler arasındaki mesafe olduğunu, bunun da yürüme mesafesi yanı sıra minareden okunan ezan sesinin duyulma mesafesi olduğunu biliyor muydunuz?

Çarşı, pazar gibi ticaret alanları ile “Cuma Camii” arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Ne var ki bugünkü durum ve anlayışın geçmişten gelen bir birikimi yansıttığı unutulmamalıdır.

Bugün “Ulu Cami” yanında bir çınar altında otururken etraftaki hareketliliğin arkasında, şehir ile cami arasındaki ilişkinin yattığını anlarsınız. Her caminin cuma camii olmadığını, bir mahalle düzeni içinde çevredeki yaşayanları kucakladığını düşünür, bugün bazı belediyelerin uygulamalarında olduğu üzere mahalle dokularının geleneksel ticari alanlarla birlikte kaldırılarak sadece cami yapılarının ortaya çıkarılma düşüncesini hayretle karşılırsınız. Belli bir geleneği, ritüeli çevreleriyle birlikte yansıtan önemli alanlardır cami yapıları. Bu nedenle yakın çevresindeki yaşam ile birlikte düşünülmelidir.

Fakat günümüzde kuşkusuz bu geleneği ve ritüeli bozacak, anlamını zedeleyecek birtakım müdahaleler de olmaktadır. Cami minarelerine baz istasyonları yerleştirilmesi, camilerin alt katlarında marangozhane, oto tamirhane dahil olmak üzere çeşitli ticari işletmelere izin verilmesi önemli tartışmaları da beraberinde

getirmektedir. İbadet alanı olarak “ulvi” bir mekânı simgeleyen camilerde bu gibi müdahalelere izin verilmemesi gerekir.

Bununla birlikte dinî tesis alanı kapsamındaki cami alanının sadece cami yapısı olarak ele alınamayacağı, cami ile birlikte dinî gereklerin ritüellere uygun bir şekilde yerine getirilebilmesi amacıyla, cami yapısı ile birlikte şadırvan, wc, abdesthane, cenaze namazı alanı, oturma/dinlenme/bekleme alanı, lojman vb. alanların da dinî tesis alanı içinde yer alması gerekliliği unutulmamalıdır. Cami ve avlusu bir bütün olarak düzenlenmelidir. Bu nedenle şehir planlamada dinî tesis alanı kapsamında cami alanlarının asgari yüzölçümlerine sahip olması gerekir.

3194 sayılı İmar Kanunu’na 4380 sayılı Kanunla “EK MADDE 2- (2.8.1998 tarih, 23421 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış olan 4380 sayılı Kanun) İmar planlarının tanziminde, planlanan beldenin ve bölgenin şartları ile müstakbel ihtiyaçları göz önünde tutularak lüzumlu cami yerleri ayrılır. İl, ilçe ve kasabalarda müftünün izni alınmak ve imar mevzuatına uygun olmak şartıyla cami yapılabilir. Cami yeri, imar mevzuatına aykırı olarak başka maksatlara tahsis edilemez.” şeklinde hüküm eklenmiştir. Cami yerinin başka maksatla tahsis edilememesi ve bölgenin ihtiyaçlarına göre lüzumlu yerlere cami yapılması istenilmektedir. Yine Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmeliğin Ek-1 tablosunda da kişi başına 0,5 m² dinî tesis alanı öngörülmüştür.

Ancak bir taşınmazın ibadet yeri olarak ayrılabilmesi için, Plan Yapım Yönetmeliği’nin, Ek 1 e maddesinde belirtilen asgari alan büyüklüklerini sağlaması gerekir.

EK – 1e İbadet yerleri	Asgari Alan Büyüklüğü (m ²)
Küçük ibadet yeri	2.500
Orta ibadet yeri (semt ibadet yeri)	5.000
Büyük merkez ibadet yeri	10.000

Dinî yapılar içerisinde yer alan tüm yapılanmalar tabloda belirlenmiş olan asgari alan kapsamında değerlendirilir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde küçük ibadet yerleri için en az 2500 m² alan büyüklüğü olması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu yüzölçüm değerleri yeni gelişme alanlarında planlanacak dinî tesis alanlarını ifade etmektedir. Geleneksel dokulardaki mevcut dinî tesisler bu değerlendirmenin dışındadır. Dinî tesis alanı içindeki olması beklenen tüm yapılanmaların bu alan içinde yer alması beklenmektedir. Dinî tesis alanı sadece cami yapısı ile sınırlı olmayıp, cami ile birlikte olması gereken diğer kullanımları (şadırvan, wc, abdesthane, cenaze namazı alanı, oturma/dinlenme/bekleme alanı, lojman vb alanları) da kapsamaktadır.

Dinî tesis alanı olarak cami alanı, sosyal ve kültürel tesisler gibi değişik amaçla kullanılmak üzere, sergi salonları, kültürel aktivite alanlarını içeren toplumun çeşitli kesimlerindeki kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak niteliklere sahip olabilir. Bu nedenle toplu ulaşım araçları ile ulaşılabilirlik ve otopark kolaylığı, engelliler için ulaşım kolaylığı da tesis yeri için aranacak kriterlerdendir.

Dinî tesis alanları, hem ibadet mekânı hem de dünyadan ayrılan vatandaşa, toplum tarafından yapılan son merasimde bir uğurlama alanı olarak hizmet verdiğinden, hemen her mahallenin içinde kolayca ulaşılacak bir alanda, yürüyüş mesafesi içinde bulunması gerekir.

İmar planlarında konut, ticaret, sanayi vb. kullanım kararlarının yanında yeşil alan, çocuk parkı, eğitim, sağlık, ibadet alanı ile ağaçlandırılacak alanlar sağlıklı bir çevre oluşturmak amacıyla ayrılmakta ve nüfus yoğunluğu esas alınarak umumi hizmet alanları ile kamu tesis alanlarının bölge bölge dağılımı

yapılmaktadır. Belli donatı alanlarının birlikte ele alınmasıyla oluşturulacak sinerji öne çıkmaktadır. Birbiriyle ilişkili donatı alanlarının belli bir alanda kümelenmesi ise şehir planlamada “donatı bütünlüğü” olarak ifade edilmektedir. Diğer taraftan genel bir planlama prensibi olarak planlama alanında yaşayacak ve çalışacak nüfus için 500-750 metre yarıçaplı (Temel eğitim için belirlenen azami yürüme mesafesi esas alınmaktadır.) bir çevreye hizmet verecek şekilde dinî tesis alanları ayrılmaktadır.

Buna göre yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde öne çıkan ve cami alanı ile ilgili planlama prensipleri şu şekildedir;

1- Müftünün izni alınmak ve imar mevzuatına uygun olmak şartıyla cami alanlarının yer seçimi yapılmalıdır.

2- Cami alanları için Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik hükümlerince belirtilen Asgari Alan Büyüklüğü standartlarına uyulmalıdır.

3- Cami alanı ile içinde bulunduğu mahalle arasında sıkı ilişkiler bulunmaktadır. Cami ile yakın çevresindeki yerleşme dokusu birlikte ele alınmalıdır.

4- Cami ile birlikte onu tamamlayan başkaca yapılar da bulunmaktadır. Şadırvan, wc, abdesthane, cenaze namazı alanı, oturma/dinlenme/bekleme alanı, lojman vb. alanlar da dinî tesis alanı içinde yer alabilir. Cami ve avlusu bir ritüeli yansıtacak şekilde bütünlük arz etmektedir.

5- İbadet duygusunu zedeleyecek nitelikte cami minarelerine baz istasyonları yerleştirilmesi ile camilerin alt katlarında çeşitli ticari işletmelere izin verilmemelidir.

6- Cami alanları ve ilişkili oldukları diğer donatı alanları bir bütünlük içinde düzenlenebilirler.

7- Cami alanları değişik amaçla kullanılmak üzere, sergi salonları, kültürel aktivite alanlarını da içerebilir. Bu durumda toplu ulaşım araçları ile ulaşılabilirlik ve otopark kolaylığı, engelliler için ulaşım kolaylığı da unutulmamalıdır.

8- Cami alanları çevrede yaşayanların yürüyüş mesafesi (yaklaşık 500-750 m yarıçaplı) içinde olmalı ve yürüme yolları ile bütünleştirilmelidir.

Şimdi elinizdeki dergiyi bir kenara bırakın. Birazdan okunacak ezan ile birlikte dışarı çıkın. Her gün gittiğiniz yoldan farklı bir biçimde mahallenizde şöyle bir dolaşın. İçinizdeki yaşam sevinci ile etrafınıza bakın; sokakta oynayan çocukları, bakkaldan alışveriş yapan komşularınızı, köşede kıvrılıp uyuyan kediyi ve namaz vakti yavaş yavaş camiye doğru giden amcaıy görün.